

GALA GALACTION AND ION AGÂRBICEANU : THE PRIEST, THE PROBLEM OF CONSCIENCE AND THE GAME OF MASKS

Alina-Mihaela DICU (POPA)

University of Bucharest

Abstract : Gala Galaction and Ion Agârbiceanu are both authors interested in religious themes. This article aims to analyze, in terms of comparison, the short stories „From us, to Cladova” “De la noi, la Cladova”? and „Popa Man”. Tonea, the character of Galaction, and Man (Emanoil Manovici), the character of Agârbiceanu, are priests involved in ardent loves. Their actions, their thoughts, their inner life are situated between the call of responsibility and sin. Tonea is more honest with himself than Man and also more forceful to banish the strong chain of rude passion. The conflict between morality and immorality ends in a different way. The sin of Tonea remains the sin of thought, but the sin of Man become a game of masks.

Keywords: Galaction, Agârbiceanu, priest, morality, masks

Scriitor ardelean și preot greco-catolic, Ion Agârbiceanu zugrăvește în scrierile sale lumea patriarhală a satului românesc a cărui principală lege este morala.

Asemenea lui Gala Galaction, Agârbiceanu își construiește materialul epic în jurul acestei idei morale, care pune în opoziție binele și răul, mai precis datoria morală și senzualitatea vinovată.

Acesta este și motivul pentru care critica literară i-a situat adesea în același plan al creației pe Gala Galaction și Ion Agârbiceanu, scriitori care au trăit în aceeași epocă istorică, opera lor asemănându-se prin construcția de caractere ce se abat, într-o proporție diferită și în contexte variate, de la norma morală. Vinovăția problematizează conștiința personajelor care gândesc, acționează și sunt puse în „mișcare” de implicarea într-o cazuistică morală.

Aparținând clerului, cei doi scriitori au conturat portretul preotului, ca personaj puternic încercat de *legea trupului*. Exponent al moralei și mai cu seamă al moralei creștine, preotul se cuvine să fie un model de conduită pentru comunitatea din care face parte, față de care are misiunea de a o călăuzi spre divinitate și de a-i fi asemenea unui tată protector, dat fiind apelativul *părinte* cu care oamenii i se adresează. Cu toate acestea, chipul preotului nu se arată a fi mereu unul exemplar, ci dimpotrivă, un caracter antagonist. Supus greșelii asemenea tuturor oamenilor, preotul este tributar slăbiciunilor omenești. Nici el nu se poate sustrage conflictului interior dintre virtute și păcat, ce se stârnește în sufletul omului, mai ales în sufletul omului religios. Privind acest fapt din dublă perspectivă, a preotului și a comunității, iese în evidență următorul aspect comun: responsabilitatea feței bisericești. Clericului i se impune ca normă etică să fie pe deplin conștient de rolul pe care îl are în societate, aducând la unison comportamentul său cu predica din biserică. În caz contrar, este sancționat fie de conștiință, cum este cazul preotului Tonea din nuvela lui Gala Galaction, *De la noi, la*

Cladova, fie de oamenii care constată și condamnă beteșugurile sufletești, așa cum se întâmplă în nuvela *Popa Man*, scrisă de Ion Agârbiceanu.

Despre responsabilitatea clericului amintește preotul profesor Dumitru Stăniloae, care, analizând scrierile Sfinților Părinți, subliniază necesitatea curățirii spirituale a slujitorului bisericii: „Cea mai mare parte a tratatelor despre preoție ale Sfinților Ioan Gură de Aur și Grigorie de Nazianz se ocupă cu datoria preotului de a învăța. Pentru aceasta se cere o asiduă pregătire, o mare osteneală, o continuă preocupare nu numai de studiu, ci și de curățirea sa de păcate” (Stăniloae 2010 : 254).

În nuvela *De la noi, la Cladova*, se regăsește expresia luptei dintre rațiune și sentiment, textul dezvoltând un conflict moral-religios adânc. Textul acesteia a apărut în *Viața socială*, an I, nr.3, aprilie 1910, p. 163 și face parte din primul volum al lui Galaction, *Biserica din Răzoare* din anul 1914. Receptarea critică a acestei nuvele s-a situat la poli opuși, textul fiind foarte apreciat în rândul scriitorilor, în timp ce o parte din ierarhia bisericească s-a arătat consternată față de subiectul ales de Galaction. Nuvela are ca punct de plecare un fapt real, întâlnit de scriitor în anchetele sale întreprinse ca defensor ecleziastic: un preot divorțează de soție și se căsătorește cu o fată din sat. De aici, se țese firul epic al nuvelei, care înfățișează drama sufletească a preotului Tonea provocată de ispita neîngăduită pentru tânăra nevastă a sârbului Traico, Borivoje.

Valoarea literară a acestei nuvele constă în faptul că în textul acesteia este ilustrat conflictul moral ce se naște între datoria creștină și iubirea vinovată. Se poate afirma, de asemenea, că în paginile acestea tensionate, întâlnim un *alter ego* al scriitorului Gala Galaction, preotul și scriitorul, cu frământările, oscilările, căderile și ridicările sale lăuntrice.

Purtând titulatura personajului central, cealaltă nuvelă supusă analizei, *Popa Man*, una dintre cele mai izbândite creații ale lui Ion Agârbiceanu, a fost publicată în revista *Viața românească* în anul 1910 și tipărită în volum în anul 1920.

Morala este de factură creștină în ambele texte, căci cei doi scriitori au dorit să argumenteze ideea că rezistența împotriva ademenirilor ispitei se poate realiza prin îndeplinirea idealului moral-creștin care cere împlinirea poruncilor Bisericii și a făgăduințelor date la primirea celor două Taine Sfinte, cununia și preoția.

Nuvelele debutează cu un pasaj descriptiv, fiind investit în textul lui Galaction cu funcție anticipativă, întrucât pare a anunța cititorul în legătură cu stările interioare ale protagonistului. Elementele ce compun cadrul natural al înserării aparțin unui registru grav, ce creează o atmosferă de pustietate, tonul dramatic fiind amplificat de sugestia păcatului. Astfel, „cerul de oțel”, „pământul biciuit de crivăț” și „Dunărea întărită și pustie” reprezintă, de fapt, o imagine în oglindă a sufletului preotului Tonea apăsător de nenumărate frământări interioare. Înfațișarea Dunării este un ecou al zbuciumului său sufletească; comparația apei învolburate cu șerpii înotători pare a anunța natura conflictului interior al personajului. Privit din perspectivă biblică, șarpele este, încă din *Geneză*, o întruchipare a diavolului care a amăgit-o și pe Eva în Rai și în același timp, un simbol al păcatului ce se cuibărește cu multă viclenie în sufletul omului pentru a-l despărți de Dumnezeu.

Este de remarcat asocierea – pe care Galaction o pune în lumină printr-o imagine artistică deosebit de sugestivă – dintre mișcările diferite ale apei și etapele păcatului. În acest sens, șerpii care țin deasupra apei creste albe pot corespunde, în plan simbolic, primului nivel

al păcatului, care acum se află la stadiul gândului, fără a păcătui în act. Învolverarea apei, izbirea ei de țărnam ar reprezenta al doilea nivel, acela al faptei, al învoirii spre păcat, iar ultima treaptă, patima ce mistuie puterile sufletești, poate fi privită ca zvârcolire a unor inele monstroase:

„Popa Tonea privește, din fereastră, malul pe care se zbat în vânt câțiva măceși, și mai departe, în hăul Dunărei, apele ce se frământă și se izbesc și din larg se varsă către țărnam, ca mii și mii de șerpi înotători, ținând deasupra apei, ager, creste albe, iar în urmă zvârcolind inele monstroase” (Galaction 1994: 86).

Începutul bucolic al nuvelei *Popa Man* se caracterizează printr-un ritm molcom, care întreține liniștea și armonia ce compun atmosfera unui sfârșit de iarnă în satul Teleguța. Indicele temporal plasează acțiunea inițială într-un cadru al religiosului, în jurul unei sărbători importante în creștinism, Paștele, anticipând parcă tema și statutul personajului principal al nuvelei. Aspectele legate de folclor se întrec cu cele referitoare la munca agricolă și la mentalitatea populară, punând expozițiunea în note armonice și ușor melancolice: „doinele, trăgănite și jalnice, pleau și dintr-o parte și dintr-alta a hotarului, se întâlneau și se topeau ca într-o până de negură ce se destramă în văzduh” (Agârbiceanu 1968: 60).

Descrierea este întreruptă brusc de replica îndurerată a unuia din săteni, căreia îi urmează altele asemenea:

„ – N-o să vie popă-n sat nici în primăvara asta, începea unul.

– O să petrecem sfintele Paști iarăși ca niște păgâni și vameși, spunea altul. Iar al treilea, vorbind din convingerea tuturor, adăoga:

– Se vede că suntem noi blăstămați de Dumnezeu să fim sat fără popă” (Agârbiceanu 1968: 61).

Dialogul lor generează amintirea anilor din trecut, timpul măsurându-se în funcție de sărbătoarea Paștelui, deci într-o dimensiune sacră: „Douăzeci de Paști trecuseră de când teleguțenii rămăseseră fără de popă” (Agârbiceanu 1968: 61). Absența preotului este pricină de grea suferință pentru acești oameni morali și păstrători ai tradițiilor, care vedeau firească și absolut necesară prezența clericului în mijlocul lor, mai cu seamă în momentele importante precum botezul, nunta și înmormântarea. Mai mult decât o dorință cu neputință de împlinit, lipsa unui preot în mijlocul sătenilor echivala cu degradarea morală a localnicilor, în special a tinerilor:

„În sat, în Teleguța, în scurgerea acestor 20 de ani, se încuibaseră multe păcate. Feciorii, holteii satului, care nu se gândeau la stafii și vârcolaci, colindau toată noaptea ulițele întortochiate, treceau pârleazuri mici, ori săreau garduri înalte, și multe femei măritate pleau pe drumuri rătăcite.” (Agârbiceanu 1968: 65)

În această atmosferă încordată își face apariția popa Man, în săptămâna premergătoare Paștelui, preot ce venise în satul Teleguța cu scopul de a strânge milostenie pentru mânăstiri. Acestuia naratorul îi schițează câteva trăsături fizice ce păreau a corespunde unei structuri sufletești deosebite: „Cum sta așa, înalt, voinic, cu capul plecat, cu barba stufoasă, lungă, odihnită pe pieptul lat, avea o înfățișare nespuse de cuvioasă” (Agârbiceanu 1968: 73).

Aceasta este prima mască a personajului cu un trecut enigmatic, care trezește oarecare suspiciuni unor săteni, din pricina alegerii familiei care îl va găzdui. Criteriul atracției fizice îl îndemnase pe preot să dorească ospitalitatea bădicului Ioniță, privirea fiindu-i ațintită asupra

soției și fiicei acestuia: „ochii i se opriră asupra celor două femei din ușa bisericii, unde privise mereu” (Agârbiceanu 1968: 75). Intuiția diacului Ierotei, persoană cu o înaltă ținută morală, îi stârnise o avalanșă de gânduri contradictorii în ceea ce privește caracterul preotului.

În acest sens, se poate afirma că mascarea adevăratului profil interior al lui popa Man era într-o oarecare măsură vizibilă pentru ochiul omului moral. Imoralitatea nu se poate ascunde mult timp în fața moralității. Se poate spune, de asemenea, că Ierotei este un personaj *raisonneur*, gândurile sale anticipând acțiunile imorale ale preotului. Dar cântărețul nu dă glas presimțirilor sale, interiorizarea și înnăbușirea acestora fiind posibile datorită imaginii bisericii înnoite prin slujirea preotului:

„În amărala sa i se păru deodată că nu-l mai interesează străinul, se gândea că mai bine ar fi fost să nu fi nimerit la ei în sat. Dar numai pe-o clipă cugetă așa. Îndată ce-și întoarse privirile spre bisericuța de lemn, îl copleși bucuria că la sărbătorile acestea ea va răsună, se va umple de mândra slujbă a Învierii”. (Agârbiceanu 1968: 74)

Slujirea preotului Man în Teleguța cucerește inimile tuturor credincioșilor, care ascultau cu emoție și evlavie slujbele de mult așteptate și de aceea aceștia îl roagă să rămână definitiv în satul lor. Popa Man acceptă bucuros propunerea lor și în ziua de Rusalii se reîntoarce în sat, după ce primește acordul episcopului. De acum nu va mai locui la bădicul Ioniță, ci în casa reparată de sătenii care se îngrijiseră ca preotul lor să nu ducă lipsă de nimic.

Iubirea pătimasă dintre preot și Firuța, fata lui Ioniță, se instalează treptat și se intensifică după ce aceasta rămâne văduvă. Vreme de șase ani, în timp ce tânăra Firuța era căsătorită cu Nicodim, popa Man încercase să înlocuiască această dragoste cu patima pentru avere. După nunta fetei, preotul avea o singură grijă, să se îmbogățească, mărindu-și moșia. Demonul erosului este înlocuit temporar cu cel al înavușirii, după cum remarcă și criticul Mircea Popa: „Crud, nemilos, neiertător cu sine și cu ceilalți, stăpânit de un neistovit demon al avariției, popa Man prezintă de-acuma lumii o față cu totul nouă, necunoscută” (Popa 1982: 197).

Însoțirile din fiecare noapte ale celor doi îndrăgostiți nu aduc nicio neliniște preotului care, aparent, nu are conștiința încălcării vreunui principiu moral, nici măcar religios. Firuța este cea care uneori face apel la păcatul pe care ei îl săvârșesc, la profesia lui și la pedeapsa care va veni în urma adulterului: „Mă tem, tare mă tem eu câteodată, părinte, de păcat. Să vezi numai, Dumnezeu n-are să ne ierte!” (Agârbiceanu 1968: 112).

Din acest punct de vedere, al tratării păcatului, popa Man se diferențiază de preotul Tonea din nuvela lui Gala Galaction, acesta din urmă trăind o adevărată dramă interioară din cauza gândurilor pătimase. Seara, moment al reflexiei și al meditației, îl surprinde pe Tonea rostind versetele *Psalmului 50*, al umilinței, scris de regele David, în urma căderii în păcat, făcându-se vinovat de adulter și crimă. Fiind ispitit de frumusețea soției lui Urie, generalul său, proorocul David se lasă în voia păcatului, ca mai apoi să-l trimită la luptă într-un loc unde știa că avea să moară, pentru a-și ascunde nelegiuirea.

Versetele scripturii, împreună cu folosirea repetată a interogațiilor retorice fac apel la un plan narativ retrospectiv, aflat, din perspectiva moralității personajului, în antiteză cu cel prezent. Tonea amintește de vremea când trăirea și slujirea sa ca preot se ridicau la înălțimea moralei creștine, muștrându-se pentru starea lăuntrică a prezentului:

„Unde este azi cucernica trezvie sufletească a vrednicului preot de astă-primăvară? Unde: dreapta pregătire și plecarea inimii, cu care Popa Tonea deschidea, în zori de zi, ușile bisericii, ca să înceapă cele premergătoare slujbei Sfintei Liturghii? Unde: neprihănirea preotului și liniștea creștinului?” (Galaction 1994: 86)

Singurul detaliu al înfățișării preotului sugerează starea sa încordată, motivul pentru care fruntea îi era „împovărată” fiind dragostea pe care i-o purta tinerei și frumoasei soții a jupânului Traico, Borivoje. De șapte luni, sufletul lui Tonea se află într-un neconținut conflict între datoria de preot și creștin și iubirea vinovată, glasul conștiinței fiind cel care îl sancționează prin termeni aspri:

„O, creștin întinat! O, preot trădător! (...) Mai e vorbă! Tu creștin plin de lepra iubirii stricăcioase și preot prins în laț de către diavolul, putea-vei să mai înveți pe cei fărădelege căile Domnului și să mai câștigi, ca mai nainte, vreun suflet de necredincios?” (Galaction 1994: 87)

Spre deosebire de acesta, popa Man nu-și recunoaște niciodată greșelile, ci merge mai departe, încercând să le ascundă tot mai mult în subconștient.

Planul prezentului îl arată pe Tonea drept un preot cucernic, vrednic slujitor al Altarului, „bărbat fără vină, tată și gospodar”, în timp ce amintirile acestuia conturează, prin linii precise și luminoase, portretul fizic al tinerei fete, inima preotului fiind cucerită de frumusețea ei. Negustorul Traico – văduv și fără copii din prima căsătorie – venise, alături de noua sa soție pentru a cere un împrumut preotului, cei doi fiind vechi și apropiați prieteni. Primirea lui ca oaspete la masă aduce aminte de episodul biblic în care David îl invită pe Urie la masă, arătându-i fățarnică cinstire.

Zbuciumul său sufletească este atât de intens, încât se simte captiv propriilor gânduri: pe de o parte, preotul își recunoaște gravitatea păcatului spre care îl împinge pofta trupească, dar, pe de altă parte, nu se poate sustrage cu ușurință acesteia, mai ales că și tânăra Borivoje îi împărtășește iubirea.

În ajunul sărbătorii Sfinților Apostoli, Tonea se îndreaptă spre celălalt mal al Dunării, la Cladova, pentru a lua banii promiși de jupânul Traico și este primit de către Borivoje, rămasă singură acasă. Scena aceasta, cea mai dramatică din întreaga nuvelă, este deosebit de elocventă pentru ilustrarea luptei dintre virtute și păcat. În fața mărturisirii sincere a fetei, preotul poartă un război nesângeros cu sine:

„Tu știi, părinte Tone, că eu te iubesc pe tine...Preotul rămase nemișcat, înăbușind cu forțări de uriaș cercurile de ispită și de flacără care îi vâjâiau între inimă și creier”. (Galaction 1994: 99)

În răspunsul pe care el îl dă fetei se arată biruința datoriei în fața iubirii vinovate:

„Borivoje! și mie mi-ești dragă, scumpa mea, dar ca o fiică a bisericii și ca o soră ce-mi ești întru Iisus Christos. Gândește-te, Borivoje, că numai astfel de iubire poate să fie între noi. Sunt preot și tu ești măritată. Am soție și tu ai bărbat. Slujesc Sfânta Liturghie și tu trăiești cu bărbatul tău...E păcat, Borivoje, păcat mare!” (Galaction 1994: 100)

Cu toate că finalul acestui episod pune în evidență impunerea moralei religioase, omul trupesc nu se poate bucura de victoria preotului și exclamă, asemenea unui învingător nemulțumit de lupta câștigată:

„Acum, mă duc să plâng pe cununa biruinței mele!” (Galaction 1994: 100)

A doua întâlnire a preotului Tonea cu tânăra femeie este plasată, ca și prima, în jurul unei mari sărbători creștinești, a Sfântului Andrei. Cu siguranță, nu este deloc întâmplătoare alegerea acestor sărbători închinare unor apostoli, căci preotul, chemat la viață cucernică, asemenea ucenicilor Domnului, nu trebuie să-și uite niciodată misiunea. Drumul parcurs de preot până pe malul sârbesc este asemănat cu cel al apostolilor înfricoșați de furtuna de pe marea Tiberiadei. Și atunci, și aici, cei din barcă trăiesc minunea scoaterii la liman. Tonea și cei aflați cu el în barcă se încred în puterea sfintelor taine pe care clericul le purta cu sine.

Chemat în grabă de Traico la casa sa, unde tânăra „murea fiindcă voia să moară, murea de iubire” (Galaction 1994: 106), Tonea se simte, la început, neputincios să opună rezistență iubirii arzătoare, vrând să dea un alt final întâlnirii trecute. Însă, așa cum în acel moment, imaginea bisericii în care slujea i-a reamintit de datoria sa de preot, și acum, veșmintele preoțești și cartea pe care le ținea, absent, în mână i-au trezit conștiința:

„În prima clipă, i-a venit preotului să se năruiască lângă patul cu pânze albe și smulgându-și părul să-și ceară iertare și să cheme înapoi – o, să cheme înapoi!...înfruntatele și zguduitoarele frumuseți din iunie. Și a voit să-și elibereze mâinile care țineau ceva: dar acest ceva era Epitrahilul și Evhologiul. Și preotul s-a recucerit, ca sub o plesnătură de bici. Supremul înțeles al acestui ceas din urmă îi năvăli în creier și ceea ce se năruia din el fură păcatul și slăbiciunea” (Galaction 1994: 106).

Deși conflictul dintre datorie și ispită nu pare asumat în cazul preotului Man, aceasta nu înseamnă că personajul este indiferent la ceea ce se întâmplă cu sine. În realitate, el mimează indiferența, purtând mai multe măști, asupra cărora se cuvine să insistăm în analiza comportamentului bizar al preotului. Biografia *senzațională* a preotului, cum inspirat o numește Cornel Regman, este ascunsă cititorului până spre finalul materialului epic și oferă explicații în legătură cu firea enigmatică a lui Emanoil Manovici.

Trecerea spre planul trecut se realizează într-un mod simplu, ca și când sufletul lui ar fi tânjit după o oază de liniște, încercând să iasă, fie și pentru câteva clipe, din iureșul sufletesc în care îl aruncase prezența fostei sale soții, Ilenuța: „Se trezise, copil, într-un sat bănățean, aproape de granița țării sârbești” (Agârbiceanu 1968: 129). Sârbul Petru Manovici, neguțător de porci, îi insuflase fiului său, involuntar, aplecarea spre *fructul oprit*. În copilărie, în casa părintească, Emanoil fusese de multe ori martor la afacerile ilegale ale „ortacilor” care stârneau în sufletul mamei neliniște și spaimă. Asemenea soacrei lui Ghiță din nuvela *Moara cu noroc* a lui Ioan Slavici, mama lui Emanoil este un personaj reflector. Ea presimte finalul tragic al acestor întâlniri nocturne, atenționându-l pe soțul ei cu privire la pericolul însoțirii „cu acești tâlhari”. Din dorința ca fiul lui să nu calce pe aceleași căi greșite ca și el, Petru Manovici îl duce la mănăstire, la vârsta de 15 ani, pentru a învăța slujirea preoției. Aici, tânărul Emanoil ia contact și cu viața ascunsă a călugărilor ce iubeau petrecerile. Așadar, Man nu era străin de abilitatea mânăuirii măștilor și nici de tentațiile ademenitoare ale vieții imorale. După moartea fulgerătoare a tatălui, adus de mama sa acasă, tânărul se întovărășește cu ortacii tatălui său.

Un aspect ce merită subliniat este tonul folosit de narator în relatarea morții lui Petru Manovici. Fraza este simplă și face aluzie la o sentință morală. Moartea este un justițiar, iar apa – ca și în cazul nuvelei *Copca Rădvanului*, scrisă de Gala Galaction – este un mesager al moralei: „Pe Petru Manovici îl împușcaseră când încerca să treacă Dunărea din țara sârbească.

Trupul lui s-a cufundat în apa tulbure, hrană peștilor” (Agârbiceanu 1968: 133). Și nimic mai mult, pare a spune naratorul, lăsând să se înțeleagă firescul acestui final tragic, final ce fusese anunțat de altfel de soția negustorului.

Aceeași Dunăre nemiloasă face să piară – tot ca o consecință a vieții imorale – tovarășii de călătorie ai lui Emanoil și tot Dunărea este martorul tăcut al reprimării pasiunii dintre preotul Tonea și frumoasa Borivoje. Scăpând teafăr din această furtună ca prin minune și având imaginea mamei în minte, tânărul decide o schimbare radicală în viața lui. Naratorul descrie acest moment ca o ridicare din păcat, ritmul interior al textului amintind parcă de suflul de căință din psalmii regelui David¹: „(...) Gândul i se luminează și-i veni mai întâi pe buze cuvintele: «Sărmana mamă!» S-a simțit într-o prăpastie plină de glod, cu sufletul ticăloșit, și cel dintâi gând de îndreptare i-l adusesse amintirea maică-si” (Agârbiceanu 1968: 134).

De acum, Emanovici va trăi, aproape doi ani, sub semnul unei hotărâri asemănătoare celei luate de personajul eponim Andrei din nuvela *Andrei Hoțul*, scrisă de Gala Galaction, a cărui viață va fi ghidată, de la un anumit punct, de hotărârea „vreau să mă pocăiesc și să mă fac călugăr” (Galaction 1994: 139). Manovici nu se face călugăr, ci preot. Episodul înnoirii vieții este lapidar, redat printr-o simplă și sobră enumerație: „N-au trecut trei luni, se însură, se preoți și-și câștigă și parohie” (Agârbiceanu 1968: 135). Un an și jumătate a durat viața fericită alături de soția sa, Ilenuța, și de sătenii care îl iubeau pentru hărnicia și evlavlia cu care slujea.

Startul pentru o nouă etapă de preumblare pe meleagurile imoralității este dat de soția unui logofăt, care îl îmbie pe preot spre adulter. Pe aceasta naratorul o prezintă în termeni aspri, „spălătura de nevastă” caracterizându-se printr-o demonică frumusețe. Ea contrastează cu gingășia preotesei cu trăsături desprinse din portretul luminos al Ilenei Cosânzeana din basmele populare - „Preuteasa lui, Lenuța, (...) avea trupul gingaș, părul mătăsoș și doi ochi ca doi picuri mari din seninul cerului” (Agârbiceanu 1968: 135). În relatarea apropierei dintre preot și nevasta adulterină, naratorul nu face niciun comentariu în afara unei secvențe metaforice prin care păcatul este asociat robiei sufletești: „S-a dus apoi, atras de o putere mare, ca și când ar fi fost înlănțuit de lanțuri tari și grele. Și-n urmă fugi cu ea în lume. Cât au trăit laolaltă? Mai nimic. Dar pornit odată, nu s-a mai întors acasă” (Agârbiceanu 1968: 135).

De aici, Man urcă pe treptele vieții sale fugind de sine însuși prin purtarea de măști succesive. Fiecare fuștel al scării este pășit cu câte o nouă mască pusă pe vechea mască. Întocmai ca o Matrioșcă. Prin „cărți mincinoase” – primul nivel al măștilor –, colindă lumea, strângând milă pentru biserici și astfel ajunge în satul Teleguța, fiind încă de la început atras de ochii Firuții. Aici, glasul dulce și cucernic din biserică, precum și însăși prezența sa ca om al bisericii îndelung așteptat de sătenii evlavioși plămădesc foarte repede și facil o nouă mască. Din când în când, așa cum se întâmplă în jocul înflăcărat de la oră, Man iese, involuntar, din rolul de preot cucernic pe care, cu multă abilitate, îl joacă în fața sătenilor și-și arată chipul autentic, întunecos: „fața lui căpătă deodată trăsături aspre, vânjoase, tari, și ochii

¹ „S-au tulburat oasele mele; Și sufletul meu s-a tulburat foarte” (Ps. 6, 2-3); „De toate fărădelegile mele izbăvește-mă” (Ps. 38, 12); „Ție unuia am greșit și rău înaintea Ta am făcut” (Ps. 50, 5); „Trimite mâna Ta dintru înălțime; scoate-mă și mă izbăvește de ape multe” (Ps. 143, 7)

lui ardeau nepotoliți. (...) Părea mai mult un om întunecat din pădure, un hoț din codru, care nici aici, între oameni, nu-și poate domoli firea sălbatecă” (Agârbiceanu 1968: 84).

Reînnoirea sau cosmetizarea acestei măști se face după moartea lui Nicodim, soțul Firuții. Ziua, la slujbele bisericii, sătenii îl întâlnesc pe popa Man cel cu înfățișare de cuvios, iar noaptea, Firuța îl ascunde pe *aventurosul* Emanoil Manovici, cum îl numește Cornel Regman, în studiul *Agârbiceanu și demonii*².

Dar cea mai dificilă probă a punerii măștilor începe din momentul în care în satul Teleguța își face apariția *străina*, preoteasa lui Emanoil. Pierzându-și mințile după ce Man o părăsește, își omoară copilul și pornește în lume cu o altă identitate. Fără să vrea, și ea poartă o mască, asemenea soțului ei, boala mintală făcând-o să se recomande drept prietena preotesei, care vrea s-o răzbune.

De aici înainte, silit de împrejurări s-o adăpostească pe *străina* care îi călcăse pragul casei, Man, fire pătimașă, va încerca să scape de trecutul care îl bântuia prin dedarea la beție și desfrâu. Ca odinioară, când voise a opri ispita dragostei pentru Firuța prin înlocuirea ei cu patima avariției, și acum, popa Man apelează la același procedeu de substituție. Înlocuiește o pornire nestăpânită cu altă patimă. Măștile de până acum se desprind încetul cu încetul de pe chipul preotului și teleguțenii îl găsesc adesea în cârciuma satului, el nemaisfiindu-se de săteni. Nici măcar vizitele la Firuța nu mai sunt însoțite de precauție. Naratorul pune această lipsă de rușine pe seama stârnirii patimilor, asupra cărora Man nu mai are control: „Și cufundat în patima asta, ațâțându-și mereu simțurile, legătura lui cu văduva lui Nicodim era tot mai puternică. De multe ori rămânea femeia încremenită: nu se însăra bine, și se trezea cu popa în casă” (Agârbiceanu 1968: 141).

După sinuciderea soției sale – care descoperise legătura dintre Man și Firuța –, preotul se lasă cuprins și mai mult în jocul amețitor al beției și desfrâului, pentru a alunga aparițiile fantomatice. Se poate spune chiar că demonicul pusese stăpânire pe el, în comportamentul său nemairămânând nimic rațional. Nici slujirea, nici Firuța nu-l mai interesează. Beția îl împiedică să slujească, spre nemulțumirea oamenilor care îi trecuseră cu vederea această meteahnă, tocmai fiindcă duminica se bucurau de popa Man cel plin de evlavie, cum îl cunoșteau ei în trecut. Văduva lui Nicodim – cum o numește naratorul parcă pentru a sugera imoralitatea legăturii dintre ea și preot – îl așteaptă în zadar pe Emanoil, căci el alege să înnopteze la mai multe văduve din sat.

Demers inutil, căci avântarea în patimi nu are efectul scontat. Nu alungă nălucile trecutului, ci ajută la desfacerea măștilor, deschizând drumul spre ieșirea din Teleguța. Colectivitatea nu mai poate răbda imoralitatea preotului, care ajunsese pe punctul de a se căsători cu o văduvă lipsită de rușine, și îl alungă, lăsând sancțiunea ultimă pe seama divinității. Finalul nuvelei demonstrează caracterul moral al scrierii, iar replica sătenilor sugerează rezultatul îndepărtării măștilor de pe chipul protagonistului. Man este de fapt un necunoscut pentru ei, un om străin. Nu un preot străin, căci teleguțenii pun la îndoială însăși autenticitatea hainei clericale: „Nu știm cine ești, nu știm de unde ai venit. (...) Ești, poate, față sfințită. Dumnezeu singur are să te judece.” (Agârbiceanu 1968: 147-148).

Preotul iese din scenă fără vreun cuvânt de îndreptățire, aruncarea sa în întunericul nopții fiind ca o intrare în firească, ca un *de facto*.

² Cornel Regman, *Agârbiceanu și demonii*, Editura Minerva, București, 1973, p. 107.

„Morala s-a impus suverană. Popa Tonea este un veritabil erou uman, un erou creștin - un autentic erou ortodox” (Cunescu 1989: 137), care „nu se lasă în voia sentimentelor, ci își mobilizează întreaga energie morală pentru a se ridica deasupra lor și pentru a le înfrâna” (Perian 2005: 17). Pentru popa Man însă, cedarea în fața erosului are consecințe inevitabile: vulnerabilitatea personajului în fața tentațiilor de orice fel și neconținută fugă de propriul eu din dorința unei reclădiri a sinelui. Însă această reclădire se va surpa, neavând ca temelie o reînnoire, o curățire, ci o permanentă (re)punere în mască, un superfluu *joc* al măștilor.

„Această lucrare a beneficiat de suport financiar prin proiectul “Rute de excelență academică în cercetarea doctorală și postdoctorală – READ” cofinanțat din Fondul Social European, prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013, contract nr. POSDRU/159/1.5/S/137926.”

Bibliografie

- BIBLIA (2013) București, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă.
- AGÂRBICEANU, Ion (1968) *Opere V. Povestiri și nuvele*, vol.I, București, Editura pentru Literatură.
- CĂLINESCU, G. (1982) *Istoria literaturii române: de la origini până în prezent*, Ediția a II-a, revăzută și adăugită, ediție și prefață de Al. Piru, București, Minerva.
- CUNESCU, Gheorghe (1989) *Gala Galaction*, Galați, Editura Arhiepiscopiei Tomisului și Dunării de Jos.
- GALACTION, Gala (1994) *Opere I. Schițe și nuvele*, București, Minerva.
- PERIAN, Gheorghe (2005) *Despre Gala Galaction*, Cluj-Napoca, Limes.
- POPA, Mircea (1982) *Introducere în opera lui Ion Agârbiceanu*, București, Minerva.
- REGMAN, Cornel (1973) *Agârbiceanu și demonii*, București, Minerva.
- STĂNILOAE, Dumitru (2010) *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. II, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă.
- VÂRGOLICI, Teodor (1967) *Gala Galaction*, București, Editura pentru Literatură.